

J 1,1-5(6-8)9-14

Przekład

1. Na początku było Słowo, a Słowo było [zwrócone] ku Bogu i Bogiem było Słowo.
2. To było na początku [zwrócone] ku Bogu.
3. Wszystko przez Nie się stało, a bez Niego nie stało się nic, co się stało.
4. W Nim życie było i życie było światłością ludzi.
5. A światłość w ciemności świeci, a ciemność jej nie ogarnęła.
9. Była światłość prawdziwa, która oświeca każdego człowieka, przychodzącego na świat.
10. Na świecie było [Słowo], i świat przez Nie stał się, i świat nie poznał Go.
11. Do własności swej przyszedł, a swoi Go nie przyjęli.
12. Ci zaś, którzy Je przyjęli, tym dał moc stać się dziećmi Bożymi, wierzącym w imię Jego,
13. ci nie z krwi ani z woli ciała, ani z woli mężczyzny, lecz z Boga zostali zrodzeni.
14. A Słowo ciałem się stało i zamieszkało wśród nas, i widzieliśmy chwałę Jego, chwałę jako Jednorodzonego od Ojca, pełne łaski i prawdy.

Uwagi wprowadzające

Tekst kazalny stanowi fragment *Prologu Ewangelii Jana* – całość sięga do J 1,18. To bez wątpienia jeden z najbardziej znanych tekstów nowotestamentowych, ale też jednocześnie jeden z najtrudniejszych w interpretacji. Jest to fragment biblijny, który doczekał się chyba największej liczby różnego typu opracowań.

Najwięcej trudności przysparza odpowiedź na pytanie, czy ów hymn istniał od samego początku w takiej postaci, w jakiej przekazał go czwarty ewangelista, czy też ma on za sobą bardziej skomplikowaną genezę. Współcześnie w zasadzie jednogłośnie podkreśla się, że *Prolog* nie „wyszedł spod pióra” jednego autora i ma za sobą długą historię przekazu. Wskazuje na to przede wszystkim fakt, że odnajdujemy w nim zarówno fragmenty pisane poezją, jak i napisane prozą – te ostatnie uznaje się za wtórne dodatki, a są to wiersze 6-8,12n.15. Ale wskazują na to również aspekty treściowe – można bowiem zauważyć, że koherencję hymnu zakłócają te jego ustępy, w których jest mowa o Janie Chrzcicielu (ww. 6-8.15. Nie miejsce tu, by wymieniać wszystkie możliwe argumenty przemawiające za tym, że hymn o Logosie w obecnej postaci nosi ślady wtórnej pracy redakcyjnej. W każdym razie wiele wskazuje na to, że ewangelista Jan przejął go z tradycji w formie, która obejmowała

wyłącznie fragmenty poetyckie, a następnie ją uzupełnił i przepracował, włączając ostatecznie do swego dzieła. Jeśli tego rodzaju teza jest słuszna, to Prolog obejmowałby pierwotnie ww. 1.3n.10n.14.16n.

Na trudności interpretacyjne hymnu o Logosie bardzo duży wpływ ma również fakt, że – jak dowiodły badania historyczno-religijne – obecne są w nim różnorodne i niejednolite wpływy zróżnicowanych tradycji religijnych. Również nie sposób na tym miejscu wymienić wszystkie wypracowane w tej mierze koncepcje, w każdym razie wskazuje się na wpływy tradycji starotestamentowo-judaistycznej, zwłaszcza w jej nurcie sapiencjalnym oraz wpływy filozofii greckiej – tutaj podkreśla się zwłaszcza znaczenie Filona z Aleksandrii.

Komentarz

W. 1. Wiersz ten składa się z trzech fragmentów, które wskazują na preegzystencję Logosu. Komentatorzy są zgodni, że pierwszy fragment – „*Na początku było Słowo, (...)*” – stanowi aluzję do pierwszych słów Biblii: „*Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię*” (1 Mż 1,1). W ten sposób czwarty ewangelista podkreśla, że zanim cokolwiek zaistniało, słowo było od zawsze w Bogu, a zarazem wskazuje na jego stwórczą moc: wszystko stało się jego mocą. W 1 Mż 1,1 chodzi jednak o znaczenie czasowe – o początek stwarzania świata, natomiast w pierwsze słowa czwartej ewangelii sięgają poza początek czasu, zanim cokolwiek zostało stworzone, gdy istniał tylko Bóg. Słowo zatem nie jest stworzeniem, istniało ono zawsze, bez początku, wiecznie.

Logos oznaczał w kulturze greckiej immanentny rozum świata, zasadę rządzącą wszystkim. Stoicy mówili o nim jako o *anima mundi*, czyli duszy świata, *psyche tou kosmou*. Filon z Aleksandrii opisywał tym pojęciem osobę dokonującą w imieniu Boga stworzenia świata. W tradycji starotestamentowo-judaistycznej z kolei funkcjonowało aramejskie pojęcie *Memra*, pokrewne hebrajskiemu *amar* – *rzekł, powiedział*. W aramejskich targumach pojęciem *Memra* określano boskiego Pośrednika między niedostępnym Bogiem a światem: przezeń Bóg realizuje swoją wolę w świecie widzialnym i komunikuje się z człowiekiem. Słowo Boga jest jakby stwórczą i dynamiczną ekspresją Jego woli, żywą i skuteczną. W żydowskiej teologii *Memra* było pojmowane jako samoistny byt utożsamiany z Bogiem – człowiek winien go słuchać, uwielbiać i być wobec niego posłusznym.

Druga część analizowanego wiersza – „*(...) a Słowo było [zwrócone] ku Bogu (...)*” – wyraża relację dynamiczną, zwrócenie się osób ku sobie twarzą w twarz, we wzajemnej równości. Ewangelista Jan podkreśla więc, że Słowo – choć bezpośrednio związane z Bogiem

– posiadało swą własną istotę i życie, inaczej mówiąc, było osobą. Termin *Bóg* poprzedzony jest tutaj rodzajnikiem, co jednoznacznie wskazuje na Boga jako Ojca (por. J 3,2.16.17.33.34 i in.).

Trzecia część w. 1. – „(...) *i Bogiem było Słowo*” – jeszcze bardziej doprecyzowuje tę myśl. Termin *Bóg* nie jest w tym miejscu poprzedzony rodzajnikiem, z czego można wnosić, że Słowo jest Bogiem tak samo, jak Ojciec. Nie można ich jednak identyfikować, bowiem Logos jest odrębną osobą, nieustannie zwracającą się ku Ojcu w dynamicznym dialogu. *Bóg* jest jeden, ale nie jest sam. Słowo i *Bóg* są czymś jednym, a zarazem odrębnym.

W. 2. Wiersz ten pełni w zasadzie funkcję swoistego podsumowania tego, co o Logosie zostało powiedziane wcześniej. Ściśle rzecz biorąc jeszcze raz podejmuje on stwierdzenia zawarte w dwóch pierwszych częściach w. 1. W ten sposób podkreślona zostaje wewnątrz spójność wypowiedzi na temat bycia i istoty preegzystującego Logosu.

W. 3. Wraz z tym wierszem, który dzieli się na dwie części, w hymnie pojawia się nowa perspektywa – Logos zostaje ukazany jako pośrednik stworzenia. Innymi słowy, ewangelista przechodzi od relacji Słowo – *Bóg* do relacji Słowo – stworzenie. *Wszystko (ta panta)* to całe stworzenie, które powstało za pośrednictwem Słowa. Dokładnie tak samo mówi o udziale Chrystusa w dziele stworzenia św. Paweł (por. Rz 11,36). Stwórcą i źródłem stworzenia jest Ojciec, zaś Chrystus ma w tym udział jako Pośrednik (por. 1Kor 8,6). Zawarte w drugiej części negatywne sformułowanie „a bez Niego nie stało się nic, co się stało” jednoznacznie neguje zarówno wywodzące się z myśli greckiej wyobrażenie, że materia istniała odwiecznie, jak i przekonanie, że obok Logosu mógłby jeszcze istnieć jakichś inny pośrednik stworzenia.

W kontraście z czterokrotnym użyciem czasownika *być (eimi)* na określenie wiecznego „jestem” Logosu (ww.1n), w w. 3. pojawia się aż trzykrotnie czasownik *stać się (ginomai)* w aoryście, co podkreśla, że stworzenie stało się w określonym czasie, zaczęło istnieć wskutek stwórczego działania Boga.

W. 4. Wiersz ten znów składa się z dwóch części i po raz kolejny wprowadza w hymn nową ideę – czyni to za pomocą terminu *życie (dzoe)*, który stanowi jedno z kluczowych pojęć w całej refleksji teologicznej Jana. Z fragmentu tego wynika, że Logos nie tylko stwarza, ale jest również dawcą życia dla stworzonego przez siebie stworzenia, i to nie tylko w czasie swego dziejowego wcielenia, lecz już w swej preegzystencji. U czwartego ewangelisty pojęcie *dzoe* oznacza przede wszystkim życie duchowe, ale w tym zdaniu chodzi o wszelkie życie – fizyczne i duchowe.

W drugiej części tego wiersza pojawia się stwierdzenie, że owo życie było światłością (*to fos*) ludzi. Innymi słowy, posiada ono moc oświecającą. Chodzi przy tym o coś więcej aniżeli

o stwierdzenie, że człowiek został w ten sposób obdarowany zdolnością postrzegania. Wiele wskazuje na to, że fragment ten stanowi aluzję do opisu stworzenia, kiedy to Bóg stworzył światłość. W perspektywie teologiczno-antropologicznej wypowiedź ta wskazuje, że człowiek został obdarzony taką zdolnością poznania, która wiedzie go ku zbawieniu. Wyobrażenie to pojawia się już na kartach Starego Testamentu (por. Ps 27,1; Iz 49,6; Mi 7,8n).

W. 5. Wiersz ten zawiera antytetyczne przeciwstawienie światłości i ciemności. Światłość, której źródłem jest Bóg, nigdy nie gaśnie. Kojarzy się ona z Jego zwycięstwem nad pierwotną ciemnością, jakie dokonało się mocą Jego Słowa (1 Mż 1,3). Lecz nie tylko – pojęcie *ciemność* (*he skotia*) odnosi się bowiem do mocy wrogich Bogu. Fragment ten posiada więc perspektywę kosmologiczną, a w jego tle pojawia się wyobrażenie o walce ciemności ze światłością. Niektórzy komentatorzy jednak, choć nie wydaje się to słuszne, zawężają ideę ciemności do sfery teologiczno-antropologicznej – odpowiednio do tego odnosiłaby się ona do ciemności moralnej i duchowej, powodowanej grzechem, to znaczy odrzuceniem objawiającego się Boga (por. J 3,19; 12,35; 1 J 2,9.11). Ciemność ta zniewala człowieka, wiodąc go ostatecznie do całkowitego upadku.

Stwierdzenie, że ciemność nie ogarnęła światłości posiada – jak to wielokrotnie ma miejsce w czwartej ewangelii – sens podwójny: *ogarnąć* znaczy tak *pojąć*, *zrozumieć coś*, jak i *pochłonąć*, *unicestwić*. Wroga Bogu ciemność nie tylko nie jest zdolna do przyjęcia światłości Słowa, ale nie jest też w stanie jej pokonać. Godzina męki Chrystusa, godzina panowania ciemności i pozornej klęski Słowa, przeobraża się w godzinę, w której najmocniej zajaśnieje jego zwycięska chwała (J 17,1).

W. 9. Po tym, jak w ww. 6-8 pojawia się wzmianka o Janie Chrzcicielu, wraz z w. 9. kontynuowany jest hymn o Logosie, choć w nawiązaniu, a właściwie przeciwstawieniu do tego, co zostało powiedziane o Proroku znad Jordanu.

Charakterystyczne dla Jana określenie *światłość prawdziwa* oznacza pełne objawienie Boga. W Chrystusie wypełniają się Prawo i zapowiedzi prorockie, które były światłem dla ludzi tylko w ograniczonym zakresie i które wskazywały na Przychodzącego. Stare Przymierze przygotowało ostateczne objawienie, innymi słowy, spotkanie ze światłością w pełni się objawiającą w Chrystusie.

Logos przez swoje wcielenie zniósł barierę oddzielającą człowieka od Boga. Boże światło stało się w Nim dostępne dla każdego człowieka bez wyjątku. W wersecie tym mamy znowu do czynienia z podwójnym sensem: na świat przychodzi człowiek oświecony przez Słowo, albo też: Słowo, które przychodzi na świat, oświeca każdego człowieka (por. J 3,19). Oba znaczenia są komplementarne.

W. 10. Wraz z tym wierszem zmienia się perspektywa wypowiedzi – choć nadal jest mowa o preegzystentnym Logosie, to następuje przejście do Jego życia w stworzonym świecie, choć nie ma tu jeszcze *explicite* mowy o Jego wcieleniu.

Świat (kosmos) może tutaj oznaczać z jednej strony ludzkość (por. w. 10ab), z drugiej zaś – w duchu teologii Jana – rzeczywistość zbuntowaną przeciwko Bogu, zagarniającą ludzi przez grzech (w. 10c; por. J 7,7; 12,31). Stwierdzenie, że „Słowo było na świecie” wskazuje na obecność Słowa objawiającego się w świecie przed wcieleniem. Idea ta jest obecna w apokryficznej *Księdze Mądrości* (13,1-5), a na kartach Nowego Testamentu rozwija ją Paweł (por. Rz 1,18-22).

Konstatacja, że świat, stworzony przez Słowo, jednocześnie nie poznał Go, oznacza, że świat zamknął się na światło objawienia. Owo poznanie nie odnosi się jednak wyłącznie do sfery intelektualnej, lecz posiada – zgodnie z koncepcją biblijną – na wskroś egzystencjalne znaczenie: skoro świat nie poznał Słowa, to znaczy, że równocześnie przeciwko Niemu się zwrócił, odrzucił Je. Na tym polega jego ogromna tragedia.

W. 11. Wiersz ten kontynuuje tę myśl, choć wyraża ją w jeszcze bardziej dramatyczny sposób: „*Do swej własności przyszedł, a swoi Go nie przyjęli*”. Świat stworzony za pośrednictwem Słowa jest Jego własnością, domem. Owi *swoi* z kolei – jak twierdzi wielu egzegetów – to najbliższy krąg rodziny i przyjaciół, środowisko domowe. Chodzi tu w pierwszym rzędzie o Izraela, którego Bóg przez przymierze uczynił swoją własnością (por. 2 Mż 19,5; 5 Mż 7,6). Odrzucenie Słowa zaczęło się już w Mojżeszu i prorokach, a dopełniło się wtedy, gdy rodacy i krewni Jezusa odrzucili Go w sposób najboleśniej.

Wydaje się jednak, że określenia *swoi* nie można zawęzić wyłącznie do Izraela – w całym *Prologu* bowiem nie ma mowy o ludzie wybranym, a ogólnie o ludziach i o świecie. Dramatyczne stwierdzenie, że *swoi Go nie przyjęli* posiada zatem wymiar uniwersalistyczny.

W. 12n. Wiersze te zdają się potwierdzać tę tezę – przeciwstawiają one „swoich” tym, którzy Słowo przyjęli. Wypowiedź ta posiada charakter ogólny. Tak więc mimo tego nierozpoznania i odrzucenia Słowa przez „swoich”, nie poniosło Ono klęski. Ponieśli ją wyłącznie ci, którzy Logos odrzucili. Człowiek, przyjmując Słowo Boga i wchodząc dzięki Niemu w dialog z Bogiem, staje się dzieckiem Boga jako Ojca, uczestniczy w synowskiej relacji Chrystusa wobec Boga. W ten sposób spełnia się głębokie pragnienie człowieka, by być jak Bóg, uczestniczyć w Jego wielkości i mocy. Gdy człowiek chciał to osiągnąć przez nieposłuszeństwo, ściągnął na siebie cierpienie i śmierć (1 Mż 2,17; 3,4nn).

Owo dziecięstwo Boże – jak jednoznacznie wskazuje na to w. 13 – nie ma jednak nic wspólnego z dziełem człowieka. Jest ono wyłącznym Bożym darem i dziełem. Wyraźnie to

podkreśla stwierdzenie w stronie biernej – „z Boga zostali zrodzeni” (*ek theou egennethesan*). Człowiek sam z siebie nie może w tej mierze nic zrobić. Wszystko jest łaskawym, miłosiernym Bożym darem, za który człowiek ponosi ogromną odpowiedzialność. O tych narodzinach na nowo, narodzinach z wysoka, wspomina Jan jeszcze na innym miejscu swej ewangelii (por. J 3,3), eksponując prawdę, że nie dokonują się one mocą naturalnych możliwości człowieka.

W. 14. Wiersz ten stanowi centralny fragment hymnu o Logosie. To uroczysta proklamacja wcielenia się Słowa. Czasownik *stało się* (*egeneto*) podkreśla, że w odróżnieniu od przedwiecznego istnienia Słowa Jego istnienie w czasie dokonało się w określonym momencie historii. Proces objawiania i udzielania się Słowa światu wypełnił się.

Termin ciało (*sarks*) oznacza naturę człowieka z jej słabością i śmiertelnością, podatnością na zranienie i cierpienie. Słowo stało się więc prawdziwym człowiekiem „z krwi i kości”, całkowicie solidarnym ludzkością. Nie jest Ono jakąś duchową emanacją „na podobieństwo” człowieka, ale naprawdę stało się człowiekiem realnym i konkretnym. Prawda ta była zgorzeniem dla Żydów i skandalem dla pogan.

Druga część analizowanego wiersza podkreśla cel wcielenia: w ten niezwykły sposób Słowo zamieszkało (*eskenosen* – dosłownie *rozbiło namiot*) wśród swego ludu na zawsze. Jak w Starym Przymierzu widzialnym przybytkiem Boga pośród Izraela był namiot (*skene*) lub Świątynia, tak teraz miejscem Jego obecności we wspólnocie chrześcijan jest ciało Jezusa.

Motyw „oglądania” (*theaomai*) oznacza dłuższe wpatrywanie się w tajemniczą rzeczywistość, które przeradza się w kontemplację. Chwała (*doksa*) z kolei to objawienie zbawczej miłości Boga w Jego potędze i świętości. W teologii Jana objawieniem chwały Boga jest Jezus, ale chwała ta jest ukryta w pokornej postaci Syna Człowieczego. Paradoksalnie najmocniej objawi się ona na krzyżu: to jest moment Jego wywyższenia i objawienia Jego chwały jako Boga. Chwała ta dostępna jest tylko tym, którzy w Niego wierzą. Tylko oni są w stanie zobaczyć w wierze, że Jezus jest pełen prawdy, tzn. że jest ostatecznym, dotykalnym objawieniem się Boga, Jego zbawczym udzieleniem się nam.

Dominik Nowak